

– KÖNYVISMERTETÉS –

JOBBÁGYI GÁBOR

*Néma talp
Tóth Ilona, az orvosi kar mártírja*Budapest: Kairosz Kiadó, 2006. 120. p. ISBN 978 9639 642 263¹*„Nekem nincs szükségem kegyre:
én csak igazságot kívánok!”*

(Gotthold Ephraim Lessing)

Tóth Ilona neve gyakran merül fel az 1956-os forradalom eseményeinek felidézése során a legkülönbébb fórumokon, élete és halála sokakat elgondolkodtatott, megítélése igencsak megosztotta a róla képet formálókat. Ha arra kérnénk azokat, akik a szigorló orvosnő sorsáról véleményt alkottak, hogy mutassák be nekünk ezt a fiatalon véget ért életutat, meglepően eltérő, sőt egymással szöges ellentétben álló történeteket hallanánk – egyenesen az lenne az érzésünk, hogy más-más személyiségű, beállítottságú, erkölcsi elveket valló emberről beszélnek.

Egyesek szerint a halálraítélt doktornő hivatásával visszaélve, könyörtelen módon egy ember meggyilkolásában vett részt, és ez az adott politikai, társadalmi körülmények mellett is súlyos bűncselekménynek minősül – az ellene indított eljárásra és annak kimenetelére tehát nem az 1956-ban uralkodó állapotok voltak hatással.² Mások az utókor tiszteletére méltó, Magyarország függetlenségéért harcoló hős forradalmárt látnak Tóth Ilonában, annak ellenére, hogy az ellene felhozott vádak igazságtartalmát sem kérdőjelezi meg, így az emberölésben való közreműködését tényként kezelik.³ Míg, ahogyan Jobbágyi Gábor is, a fiatal medika ártatlansága mellett tesznek hitet azok, akik szerint koncepciók perben született a halálos ítélet – a forradalmi eseményekben jelentős szerepet vállaló Tóth Ilona a belső politikai ellenállás szétverését és lejáratását célzó, alaptalan vádakra építő kirakatper áldozatává vált.⁴

¹ A tanulmány azonos címmel a Magyar Szemle hasábjain is megjelent két részletben, a 2002. februári és áprilisi számokban.

² Lsd. pl. KENDE PÉTER: Szobor egy gyilkosnak? In: *Népszabadság*, 2002. április 22.

³ E nézetet legalaposabban Eörsi László dolgozta ki műveiben, pl. EÖRSI LÁSZLÓ: Tóth Ilona. Valóság és mítosz. In *Beszélő*, 2002. június; EÖRSI LÁSZLÓ: *Mítoszok helyett 1956-ról*. Budapest: Noran Kiadó, 2003.

⁴ Ezzel a véleménnyel azonosul még többek között M. Kiss Sándor és Kiss Réka is, akik szintén levéltári és könyvtári forrásanyag feldolgozása után jutottak erre a meggyőződésre, lsd. M. KISS SÁNDOR: Tóth Ilona tragikuma. A „Kollár-gyilkosság” úgy, ahogy azt a vádirat tartalmazta, nem történhetett meg. In *Magyar Nemzet*, 2002. április 27.; valamint Gyenes Pál is emellett foglal állást, lsd. ADONYI SZTANCS JÁNOS: A máig élő koncepció. In *Köztársaság*, 1993/1.

A teljes igazságot megismerni ennyi idő eltelte után, a körülmények, tények, sőt gondolatok ismeretének hiánya miatt tulajdonképpen lehetetlen, Jobbágyi Gábor művének megírásakor nem is ennek feltárását tűzte ki célul. A szerző maga is arra a következtetésre jut, hogy teljes bizonyossággal ma már nem rekonstruálhatók az események, mégis több hónapot töltött kutatómunkával abban a reményben, hogy közelebb kerülhet az igazsághoz. Az író polgári joggal foglalkozó egyetemi tanár, ezen tanulmány elkészítéséhez azonban komoly büntetőjogi, büntető-eljárásjogi ismeretekre is szüksége volt a történeti, történelmi, orvosi és pszichológiai vizsgálódások mellett. A forradalom leverését követő megtorlások feltárásában fontos szerepet játszottak e témában kiadott könyvei,⁵ amelyek megjelentetésére személyes indíttatás sarkallta. Ő maga is tanúja volt a forradalomnak, kilenc éves gyermekként látta 1956 hőseit és átélte a megrázó napokat – majd több évtizedig hordozta magában a kitörölhetetlen emlékeket és sebeket, várva arra, hogy a kommunista diktatúra történéseiről őszintén beszélhessen. Tóth Ilona perét feldolgozó ezen írásával is egyfajta tartozást ró le, tudatosítani igyekszik az emberekben az adott történelmi háttér mellett lezajlott eljárás valódi jellegét, a halálos ítélet igazi okát. Így a huszonnégy évesen az orvosi kar mártírjává vált nő élete a fiatalok, illetve az utókor számára is érthetőbbé, átláthatóbbá válhat. A tanulmány megjelenése tehát komoly űrt tölt be érzelmi és tudományos értelemben egyaránt.

A hosszas kutatás eredményeként két kiindulópontot *bizonyossággként rögzít*: 1. A per során az emberölésben Tóth Ilona társainak kikiáltott Gönczi Ferenc és Gyöngyösi Miklós súlyosan bántalmaztak valakit a Péterfy Sándor utcai kórházban 1956. november 18-án. 2. Tóth Ilonának a bántalmazáshoz és az áldozat esetleges halálához semmi köze.⁶ A számos homályos pont megléte és az összes releváns tény ismeretének hiánya miatt a korabeli iratok alapos vizsgálata mellett a logikai összefüggések feltárására, a személyiségvizsgálat orvosi, pszichikai módszereire, a tanúk és barátok beszámolóinak tanulmányozására, a körülmények összjátékának értékelésére és a történelmi helyzet elemzésére alapult a kutatás. Mindezt világos és jól érthető formában tárja az olvasó elé, különös gondot fordítva a mindig tiszta megfogalmazásra és a tagolt, precíz összefoglalások gyakori közbeiktatására.

Csaknem hetvenedik életévéhez közeledett volna már „Ilonka” abban az évben, amikor törvényi mentesítésére sor került⁷ – ennek megvalósulásához vezető utat vázolja fel röviden az első pontban, bevezetőül Jobbágyi Gábor. Ez után az egyes, igen áttekinthető rendszer alapján felépített fejezetek egészen az 1956. novemberi történésektől kezdve részesévé teszik olvasójukat egy olyan, fordulatokkal teli eseménysornak, amely végül a halálos ítélet végrehajtásával, a bitófa alatt ér véget 1957. június 27-én. A tömör fogalmazásmód a mű egészét jellemzi, amely különösen a tények értékelését tartalmazó befejező, hatodik részben bizonyul nagyon hasznos stílusjegynek.

Különös egybeesés, hogy Tóth Ilona Gizella 1932-ben épp október 23-án született, huszonnégy évvel később ezen a napon kezdődött életének meghatározó jelentő-

⁵ Az itt bemutatott művön kívül: JOBBÁGYI GÁBOR: *Szigorúan titkos emlékkönyv. Top secret memoir. 1956.* Budapest: Szabad Tér Kiadó, 1998. és JOBBÁGYI GÁBOR: *Ez itt a vértanúk vére.* Budapest: Kairosz Kiadó, 1998.

⁶ JOBBÁGYI GÁBOR: *Néma talp. Tóth Ilona, az orvosi kar mártírja.* Budapest: Kairosz Kiadó, 2006. 111.

⁷ A Fővárosi Bíróság a 2000. évi CXXX. törvény alapján hozta meg 9. B. 56/2001/2. számú, az 1957-es ítéletet semmissé nyilvánító végzését.

ségű korszaka. A gyanúsítottkénti kihallgatása előtti napokról, a politikai ellenállásban betöltött szerepéről igen élénk, pontos képet fest a szerző, amely a korképet is híven tükrözi. A szigorló orvosnő a Péterfy Sándor utcai kórházban vezette a sebesültek ellátását, ez a munkahely azonban több volt pusztán egészségügyi intézménynél – kulcshelyszínévé vált a forradalom leverését követően szerveződő ellenállási csoportnak. Tóth Ilona nem csak sebesülteket lát el – közöttük egyébként szovjet katonákat is –, hanem a rölapok készítéséből, terjesztéséből is kiveszi részét. Emberfeletti munkabírása, áldozatkész szerepvállalása lenyűgözte az őt ismerőket, példája ösztönzőleg hatott környezetére. Az „Élünk” című rölapok terjesztésében segédkező 15-16 éves gyerekeket „*fiaimnak*” nevezi, akikkel úgy állapodik meg, hogy ha az ÁVO elfogja őket, inkább „*köpjenek mindent reá*”, mint hogy „*agyonveressék magukat*”.⁸ Előzetes letartóztatásba vételéig, november 19-ig szinte szakadatlanul dolgozik az ifjú medika, az ’56-os forradalom meghatározó alakjává emelkedve. A közelében élő emberek, a barátai, páciensei, tanárai elbeszéléseinek, véleményeinek olvasói elé tárásával Jobbágyi Gábor a fiatal lány személyiségének valódi ismertetőjeleit igyekszik bemutatni. „*A forradalomban tanúsított hősiessége egyezik a megismert jellemével, de a rázúdult gyalázatos rágalmlak elfogadhatatlanok.*” – idézi a volt évfolyamtársak nyilatkozatából.⁹

Jobbágyi Gábor a nyomozással foglalkozó második fejezetben rámutat: már az ebből a szakból fellelhető adatok görcső alá vételekor fény derül olyan ellentmondásokra, tisztázatlanságokra és hibákra, amelyek a per koncepciók-konstrukciók voltát támasztják alá. Például alapvető dokumentumok, mint az áldozat boncjegyzőkönyve, hiányoznak az iratokból, sőt az áldozat azonosítása sem történik meg tulajdonképpen; december 4-ig csak rölapok előállítása és terjesztése miatt hallgatják ki Tóth Ilonát, holott az eljárás megindítására vonatkozó, később az aktából kivett határozat már tartalmazza az emberölés vádját. A meglehetősen rövid idő alatt lezárult nyomozás során tanúvallomásokat egyáltalán nem rögzítettek, a terheltek vallomásai pedig lényegi pontokon ellentmondanak egymásnak.

A már tíz vádlottat megnevező, összesen nyolc oldalas vádirat, majd a később benyújtott pótvádirat elemzésének szenteli a szerző a következő fejezetet. A teljesen különböző ügyek összekapcsolásának indokát abban látja, hogy könnyebb volt a sokvádoltas, áttekinthetetlen perben leplezni: valójában nincs bizonyíték a beismerő vallomásokon kívül. Rendkívül érdekes azon észrevétele, miszerint a szakértők Tóth Ilona személyiségéről és életvezetéséről tett megállapításai között „*negatív psychopatiás*” jelzővel rögzítik a következőket: „*[...] sajátosságként kell kiemelni az elvekhez, a meggyőződéshez, az igazsághoz, az általa vélt igazsághoz való merev ragaszkodást, amely megalkuvásra úgyyszólván képtelenné tette [...]*”¹⁰ Alapos vizsgálatnak veti alá a szakértői véleményeket, melynek eredményeként megállapítja, hogy ezek semmiképp nem támasztják alá az orvosnő bűnösségét. Valójában éppen azt teszik világossá, hogy Tóth Ilona beismerésének nincs valóságalapja.

⁸ JOBBÁGYI (2006) i. m. 58.

⁹ JOBBÁGYI (2006) i. m. 8.

¹⁰ JOBBÁGYI (2006) i. m. 49.

A bírósági tárgyalások, azok dokumentumai vizsgálatából levonható következtetéseket sorakoztatja fel a szerző a negyedik részben – egyértelmű fejtegetései után kijelenti, még egy koncepciós-konstruált ügyben is példa nélküli, hogy a bíróság még csak kísérletet sem tesz állításainak bizonyítására, csupán a védekezések cáfolására hagyatkozik, egy meglehetősen alacsony színvonalú, nyolcvanöt oldalas ítéletben. Az olvasó a tárgyalóteremben érezheti magát, egészen átélheti a per hangulatát, köszönhetően a jelentőségteljes, akkor elhangzott párbeszédnek, felszólalások bemutatásának. „*Október 23-án úgy belpolitikailag, mint külpolitikailag tisztítóüz tetején álltunk. Úgy értékeltük a 14 pontot, mint a fejlődés betetőzését. Úgy véltük, az emberek kezdenek újra magyarrá válni. Fegyveres harcokban nem vettem részt, egyetemi kollégáim harcoltak. A forradalom szép oldalát láttam.*” – idézi Tóth Ilona utolsó szó jogán elhangzott mondatait.¹¹

Ma mártírként tisztelhetjük 1956 Jeanne d’Arc-ját,¹² szobrok, festmények, költmények örökítik meg alakját,¹³ tisztelt díszpolgára a XVI. kerületnek. A nők forradalomban vállalt szerepének egyik jelképévé vált. Mint vázoltuk, ezzel ellentétben olyan véleményalkotó is van, aki teljes mértékben azonosulni tud az 1957-es ítélettel. Hozzá kell tennünk azonban, hogy álláspontja kialakításánál leginkább az 1957-es népbírói ítéletekre támaszkodik a jelek szerint, amely ‘módszer’ a legkevésbé sem tekinthető történeti kutatásnak, és nem vezethet megalapozott véleményhez.¹⁴ Jobbágyi Gábor azt is hangsúlyozza, hogy ez a megosztottság nem politikai erővonalak mentén történik. Ennek elfogadása különösen fontos, hiszen méltatlan felhasználni nevét, példáját és rehabilitációját elvakult politikai csatározásokban (amelyre azonban sajnos volt példa).¹⁵ Sokkal inkább a szakmailag alapos, figyelmes vizsgálódás kell, hogy véleményünk kialakításában döntő legyen. Ő maga is erre törekszik. Mind a másodfokú eljárásban született ítélet értékelésével foglalkozó ötödik, mind pedig befejezésként a kutatás során tett megállapításokat összefoglaló hatodik fejezetben Jobbágyi Gábor súlyos aggályokat, az ügy tragédiáját láttató tényeket és az azokból levonható következtetéseket fogalmaz meg. Meggyőződéssel állítja: „*Tóth Ilona nem ölt embert. Tóth Ilonát ártatlanul ítélték halálra.*”¹⁶

A terror és a tragédia színei keretezik a fedőlapon Tóth Ilona tárgyaláson készült fotóját, a fekete és vörös borító az ünnepélyes, komoly hangvétel előjelei. Talán szemléletesebbé, még kifejezőbbé tette volna a könyvet néhány illusztráció, például a tárgyaláson készült fényképek felhasználása. Emellett a forrásanyagok, hivatkozott

¹¹ Lsd. B VII. 164/1957. 312–313.

¹² OBERSOVSZKY GYULA: Tóth Ilonka, a magyar Jeanne d’Arc. In *Hunnia*, 1998/110.

¹³ Pl. Tóth Ilonát ábrázolja Kay Lajos festménye, a következő kommentárral: „Az 1956-os Forradalom mártírja. Hamis vádakkal 1957-ben halálra ítélték és kivégezték. 2001-ben rehabilitálták. Az orvosi egyetem kertjében szobrot állítottak emlékére.” Juha Richárd Attila szobrász Mansfeld Péter és Tóth Ilona mellszobrával járult hozzá a Terror Háza Múzeum kiállításához. Józsa Judit keramikus Magyar Nagyasszonyok című kerámiaszobor sorozatában Tóth Ilona, az ‘56-os forradalom hősnője ihlette műremeket is megtalálhatjuk. Rehabilitálása alkalmából állított szobrát a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Nagyvárad téri épületénél láthatjuk.

¹⁴ Vö. Kende Péter idézett művével.

¹⁵ Vö. SZAKOLCZAI ATTILA: Ellen-polgári-forradalom. In *Népszabadság*, 2002. május 6.

¹⁶ JOBBÁGYI (2006) i. m. 5.

munkák, a jogszabályok, határozatok jegyzékbe gyűjtése, illetve bibliográfia és ajánlott irodalom készítése is hozzájárulhatott volna a még jobb eligazodáshoz a téma iránt érdeklődők számára.

„*Van-é jutalma a nemes kebelnek, / Melyet kigúnyol vérhullásaért / A kislelkű tömeg? Világosíts fel, / S hálásan hordok bármi végzetet; / Csak nyerhetek cserémben, mert ezen / Bizonytalanság a pokol.*” Erre, a Madách Imre művében megfogalmazódó kérdésre Tóth Ilona sem tudhatta a választ. A tárgyalásokon elhangzott vádakon kívül azzal is szembesülnie kellett, hogy a korabeli lapok igyekeztek a közvéleményt ráhangolni a bíróság ítéletével azonos álláspontra. A híradások csak az „elvetemült ellenforradalmárok elleni” perként emlegetették az ügyet, a korabeli újságok lapjairól a következő szalagcímet olvashatjuk: „*Úgy éreztem, gyilkolnom kell. Zsebkéssel gyilkolt a szadista orvosnő.*”¹⁷ Nem tudhatta, hogy az utókornak többet mond majd egy *néma talp*, mint a korabeli híradások, a perben felhozott összes vád, sőt mint saját, a nyilvánosság előtt is elhangzott beismerő vallomása. „*Miért volt néma Tóth Ilona talpa? Nem költői kérdés ez, könnyű válaszolni rá: gumibottól. S miért némák az orvosok? Mert ők is félnek a gumibottól.*”¹⁸ – mondja ki szakvéleményében Dr. Benedek István. Jobbágyi Gábort ez a felismerés is közelebb vitte ahhoz, hogy a feltárt bizonyítékok alapján teljes meggyőződéssel kijelenthesse: „*Tóth Ilona teljesen ártatlan volt, s koncepciós-konstrukciós perben ítélték halálra az orvosi kar mártírját.*”¹⁹

„*Az igazság győzelme a szelídekre és a türelmesekre vár*” – ahogyan Pilinszky János szavai sejtetik, alázat és idő szükséges ahhoz, hogy kutatásunk végén elmondhassuk: már tisztábban látunk. Jobbágyi Gábor ezen könyvének megírásával elindult az úton, melynek végén talán választ kaphatunk további elmélyült vizsgálódást igénylő, itt ugyan befejező gondolatként, mégis előremutató jelleggel feltett kérdéseire is: „*Kik találták ki a koncepciókat, kik állították fel a konstrukciókat, s kik irányították kívülről az eljárásokat?*”²⁰ Ha nem is látunk még tisztán minden részletkérdésben, az eddigi kutatómunka jelentősége mégis óriási – eredményeként a bátor és nemes Tóth Ilonát ismerheti meg az olvasó e könyv lapjain. A szerző *nem kegyet* gyakorol – az *igazság* keresése során, szakszerű, alapos vizsgálódások nyomán jutott kifejezett meggyőződésre, a tiszteletadások és emlékéllátások sorába illesztve ezt a per történetének feltárása során kirajzolódó portrét.

POGÁCSÁS ANETT

¹⁷ Lsd. a Népszabadság I. évfolyamának az 1956. december 18-i számában.

¹⁸ JOBBÁGYI (2006) i. m. 53.

¹⁹ JOBBÁGYI (2006) i. m. 115.

²⁰ JOBBÁGYI (2006) i. m. 117.